

«Курсу історії української літературної мови», потребує подальшого вивчення.

Подальше поглиблене вивчення історії української літературної мови має опиратися також на нові дані лінгвостилістичних досліджень мови творів як старої, так і нової української літератури, однак самі ці дослідження, постачаючи матеріал для історії літературної мови, становлять предмет іншої науки, лінгвостилістики, яка, хоч певний час і співіснувала з історією літературної мови, тепер уже відбрунькувалася від неї, займаючи проміжне становище між власне мовознавством і літературознавством, існуючи на стику цих двох філологічних наук.

Численні пошуки, які велися впродовж останньої чверті століття, викликали нагромадження значної кількості нових даних у цій галузі науки, що дало вагомий підстави для розгортання робіт зі створення нової багатотомної академічної праці з історії української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булаховський Л. А. Історія української літератури / Л. А. Булаховський. – К. ; Х., 1947. – Т. 1. – Ч. 1.
2. Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5-ти томах / Л. А. Булаховський. – К., 1977. – С. 221–237.
3. Булаховський Л. А. Питання походження української мови / Л. А. Булаховський. – К., 1956.

4. Житецький П. Г. Очерк літературної історії малоруського нареччя / П. Г. Житецький. – К., 1889.

5. Житецький П. Г. «Енеїда» Котляревського і древнейший список ее в связи с обзором малорусской литературы XVIII в. / П. Г. Житецький. – К., 1898.

6. Житецький П. Г. Начерк історії української мови / П. Г. Житецький. – К., 1914.

7. Кримський А. Ю. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася / А. Ю. Кримський // Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської стародавнини XI – XVII в. – К., 1922. – Вид. 1-ше ; К., 1924. – Вид. 2-ге. – С. 87–128.

8. Москаленко А. А. Хрестоматія з історії української літературної мови / А. А. Москаленко. – К., 1954.

9. Плющ П. П. Конспект з історії української літературної мови / П. П. Плющ. – К. : Радянська школа. – 1948.

10. Плющ П. П. Питання історичного розвитку української мови / П. П. Плющ. – К., 1953.

11. Плющ П. П. Основні відомості з історії української літературної мови / П. П. Плющ. – К., 1953.

12. Франко І. Я. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / І. Я. Франко. – Львів, 1913.

13. Франко І. Я. Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Я. Франко. – Львів, 1910.

Дата надходження до редакції: 10.01.2017 р.

УДК 821. 161. 2-1.09

Володимир РАДЗІЄВСЬКИЙ,
*учитель української мови та літератури
 Рівненської класичної гімназії «Престиж»*

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВАЦІЇ ЗАГАЛЬНОВЖИВАНІ ЛЕКСИКИ У МАЛІЙ ПРОЗІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

У статті представлено активацію загально-вживаної лексики у художньому мовленні малої прози Леоніда Мосендза. Проаналізовано стилістичну функцію кількісно найчисельніших груп означеної лексики. Проблема розглядається під кутом вісниківського дискурсу.

Ключові слова: загально-вживана лексика, художнє мовлення, мала проза, вісниківський дискурс.

В статті представлена активація общеупотребительной лексики в художественном языке малой прозы Леонида Мосендза. Проанализирована стилистическая функция количественно многочисленных групп указанной лексики. Проблема рассматривается под углом вистныковського дискурса.

Ключевые слова: общеупотребительная лексика, художественный язык, малая проза, вистныковский дискурс.

In the article the activation of the general vocabulary of artistic speech of Leonid Mosendz's short prose. Stylistic analysis function quantitatively largest group specified language. The problem in the light vistykyism discourse.

Key words: general vocabulary, artistic speech, vistykyism discourse.

Своєрідність стилю малої прози Леоніда Мосендза знаходить яскравий вияв у художньо-образній мовній конкретизації. Гострота соціальної напруги описаних подій спричиняє значне смислове і художнє навантаження на всі групи слів, зокрема і на загально-вживані. Автобіографізм, глибоке знання зображуваних реалій та фактів дійсності надає художньому слову письменника змістової конкретики, відчуття тісного зв'язку з матеріальною предметністю.

Зауважимо, що системно мовні особливості малої прози Леоніда Мосендза раніше не досліджувалися.

Побіжно проблеми ідіостилію новеліста торкалися у своїх працях Б. Кравців, Є. Маланюк, І. Набитович, В. Просалова, О. Омельчук та ін.

Виходячи з цього, **метою нашого дослідження** є окреслення певних тенденцій ідіостилію митця, відображення механізмів творення текстового простору, завдяки чому повнішу картину отримує проблема функціональної спрямованості мови письменника та її ролі у відображенні авторського бачення світу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз загальноживаної лексики новел Л. Мосендза дає змогу краще зрозуміти внутрішній світ персонажів, зміст творів, досягнути творчий процес, який безпосередньо пов'язаний із певними історичними обставинами. До кількісно найчисельніших груп загальноживаної лексики малої прози письменника належать зокрема слова, що передають емоції, настрої, внутрішній стан людини; лексеми із соціальним звучанням; називання, пов'язані з природою; слова на ознаку руху, дії; слова, що означають поняття трудової діяльності, побутовізви.

У першій із цих груп закономірно найбільш активними є іменники, які прямо називають почуття, переживання героїв: «насолода», «злість», «жаль», «жах», «трепіт», «щастя», «радість», «лють», «відчай», «недовір'я», «байдужість», «смуток», «бажання», «любов», «ревнощі», «турботливість» тощо. Як і Леся Українка, Л. Мосендз належить швидше до тих письменників, які, за висловом Д. Донцова, змальовують власне переживання, а не оперують «переважно ідеями і поняттями, з якими лучаться звичайно певні емоції, певні переживання душі» [1, с. 84]. Різниця лише в тім, що коли, наприклад, поетеса шукала певних алюзій, уникала буквального номінування афектів, подавала їх, так би мовити, розмито задля «інтенсивності викликуваних її поезією вражень» [1, с. 86], то манерою новеліста-вісниківця є чітке встановлення психічного, морального стану персонажа, виразна оцінка його волевиявлення. Більше того, письменник бажає дошукатися природи цього почуття, стану, конкретизувати його зміст. Ця особливість виділяє Л. Мосендза і з-поміж митців вісниківського кола. Так, у новелі «Ненависть» читаємо: *«...День у день мусів бачити свою кохану, спалювати серце нездійсненними мріями. Чим далі йшов час, тим більше звикав він [Євген] до цієї наркотички почуття й ревнощів. І як плід цієї дивовижної квітки почала в його душі дозрівати ненависть. Так, це була вона! Спочатку боязка й несмілива, що ледве-ледь вистромлювала свою розпатлану голову з грузів одчаю й ревнощів. А після ціла розярена й пекуча: найхижтіший звір у міцній клітині зовнішньої байдужості й приязни. І об'єктом тої ненависти став Сергій»* [4, с. 109-110].

Часто ці лексеми нагнітаються в одній фразі (реченні, мікротемі), що увиразнює думку; інколи при цьому твориться наскрізний образ, повторюючись упродовж тексту. Як-от, у новелі «Лист»: *«І воля, й відвага, і радість боротьби, радість далечини, яку треба пройти й подолати, тхне з динамічної постави дівчини»*, і згодом тут же: *«Пам'ятаю її, бо два роки бачив у ній красу, відважність і радість з боротьби, якби ця боротьба не скінчилася»* [4].

Про широкі суспільні горизонти текстів свідчить чисельно велика група слів із соціальним звучанням: «черга», «покірність», «боротьба», «вимоги», «родинна», «жертва», «батьківщина», «вигнанець», «історична», «комісія», «влада», «репутація»,

«успіх», «слава», «вороги», «народ», «німецький», «жидівське», «злочин» тощо. Часто із розгортанням фабули ці слова поглиблюють своє ідейно-сміслові звучання: наприклад, слово «релігія» (новела «Хазарин»); «чужинець» («Люди»), «американець» («Поворот козака Майкеля Смайлаза») та ін. Нерідко серед цих лексем трапляються застарілі слова. Зазвичай це історизми, що відтворюють колорит минулого: «сотник», «гетьман», «рицар», «кріпацький», «королівство», «корона» та ін.

Динамічний сюжет, драматичні події, авантюристичність як домінуючі риси малої прози Л. Мосендза спонукають до широкого застосування загальноживаної лексики на ознаку руху, дії, вольового стану, мисленнєвої діяльності (переважають, звичайно, дієслова): «працював», «змінився», «схуд», «змарнів», «керували», «дихала», «бачила», «стрибули», «ішли», «мовчав», «поширювали», «змінів», «викрикували», «просити», «опустив», «одвернувся», «сховав», «минав», «радитися», «намірився», «наказав», «дихати», «зробіть», «прийшов» тощо. Серед цього загалу значною є частка лексем із виразним емоційним забарвленням: «вибухнула» (юрба), «лютував» (чекіт), «шипів», «сичав» (начальник штабу), «заверещав» (охоронець), «втинався» (в суперника під час бійки), «вдерлися» (юрба та військо до фондаку Пачіолів), «закам'янів» (Сковорода), «промчав» (крик) тощо.

Наскільки різним може бути стан людини в новелах Л. Мосендза можна судити зі спостережень над образом Давида зі збірки «Людина покірна». Беремо до уваги його і як оповідача, і як безпосередню дійову особу кількох творів, в яких ідеться про його ж пригоди. Як стверджує М. Крупа, оповідача в прозі початку ХХ ст. стилістично можна ототожнювати з автором, він «до певної міри двійник автора. Зазвичай і в автора, і в оповідача однакові світогляд і художнє мислення, сприйняття і художнє освоєння об'єктивного світу, відбір для оповіді певного життєвого матеріалу. Такий оповідач – глашатай авторського світогляду, авторських ідей» [2, с. 241].

Зауважимо, що рухових дій-переміщень відносно небагато: «зайшов», «попрямував», «міг обертатися» (серед натовпу), «опинився», «ввійшов», «кинувся», «пішов», «побіг», «ходив», «повернувся» (додому), «простягся» (спіткнувшись), «вислизнув», «перейшов», «підійшов», «мчав», «стрибав», «перелазив», «гнав», «схопився», «дістався», «мусив упасти», «доповз» та ін. Переважають лексеми мисленнєвого плану: «завзявся» (обґрунтуванням), «дивувався», «вгадував», «замислювався», «уявляю», «пізнав», «погоджуюся», «мушу признати», «не буду з'ясувати», «очікував», «помилувався», «був переконаний», «не зрозумів», «довідався», «знаю», «втне», «переконався», «звик», «не сумнівався», «вирішив», «опритомнів», «постановив», «знав», «зацікавився», «хотів вбачити», «зрозумів», «не вірив», «пам'ятаю», «опам'ятався» тощо. Частотною активністю характеризуються лексеми, що обслуговують зорову та слухову образність: «зупинив» (погляд), «глядів», «побачив», «розглядав», «придивився», «не помітив», «спостерігав», «не оглядався», «наставляв» (очі), «почув», «слухав», «кажу», «гукав», «замовк», «обізвся», «крикну», «розказував», «покликав» та ін.

У новелах Л. Мосендза варто відзначити велику кількість дієслів доконаного виду, що є прямою ознакою динамізованості дії. Часто письменник різко

змінює ракурс та картину зображення, через що в одному реченні можуть поєднуватися семантично різнопланові лексеми: «*Я лише обернувся, плюнув і пішов геть*» (новела «Роксоляна») [5, с. 53]; «*Засвітив свічку, узяв наплечник і револьвер та подався через гори геть за місто...*» («Роксоляна») [5, с. 54]. Миттєві відчуття, враження творяться натомість із допомогою подібних (чи контекстуально подібних) лексем шляхом нагнітання: «*Коли шкряпа людина під світлом ліхтаря читала одне прізвище за другим, я нікого не бачив, не чув, не розумів*» («На утвор») [5, с. 98].

Часто акумуляцію лексем, номінацій, пов'язаних із природою, Л. Мосендз використовує і в пейзажних картинах, що, як правило, супроводжують колізії: «*Обрій прибирав важкого олов'яного вигляду, гайвороння, здавалося, чіплялося крилами за хмари, й сніг починав шерхнути*» («Поворот козака Майкеля Смайлза») [5, с. 112]. Тропичний контекст сприяє виразному стилістичному звучанню цих слів: «*Під тим застиглим зеленим морем простяглася горбо-вита околиця з плямками вбогих нив і причаєних в долинах сел. Але вона його не надихала. Він глядів у безконечний небесний простір, де одинокою точкою ширяв могутній птах*» («Птах високого лету») [4, с. 32]. Різна тематика пейзажних партій диктує використання відповідних мовних одиниць: «поля», «спека», «горби», «балки», «левади», «чебрець», «каміння», «шовковиця», «обрій», «скелі», «літо», «трави», «гори», «лани», «долини», «жита», «ліс», «потік», «смереки», «верховини», «степ», «море», «рівнина», «нагір'я» тощо.

Кількісно невеликою, але вагомою за ідейно-стилістичним навантаженням є група лексем-побутовізмів. Крім звичайної атрибутивності, вони виконують практичну роль психологічної характеристики, створюючи органічний фон або виступаючи перспективною деталлю. Для прикладу візьмемо опис втечі братів від червоних курсантів («Брат»). Поміж інших побутова лексема «тютюн» відіграє тут ключову роль: «*Як утікали з дому, ледви встигли вхопити торбу. А в торбі на кожен випадок уже було приправлено: сухарі, кусник сала, трохи солі. Тютюну, здається, забагато вхопив. Шкода, мамі мало лишилося*» [5, с. 18]. Те, за що можна виміняти інші необхідні речі, необхідно й мамі. Але найголовніше: тютюн здавна символізував волю (згадаймо рядки відомої народної пісні про Сагайдачного).

У новелі «Птах високого лету» автор доволі лаконічно змальовує відновлення бароном Карлом родового обійстя: «*Забілили відновлені мури, олов'яним блиском зайсніла стріха, вкрилися килимами покої, стелі прикрасилися дивною краси мальовилами й різьбою*». Декілька побутових лексем символізують тут «відроджену славу й потугу райнбурзького роду» [4, с. 40]. Перетворення побутових лексем на слова-образи завжди характеризується збільшенням психологічного впливу, наближенням до метафори або символу (наприклад, лексеми «борщ», «ковбаса», «жнина» у новелі «Брат»).

Зрідка побутовізми супроводжуються в Л. Мосендза прикметниковими епітетами (білий хліб, добра свитка, солодкі дівчата та ін.). Частіше письменник використовує лише звичайні, спрямовуючі думку, означення (розчинене вікно, брудна полиця, дідова вечерея, темні сіни, селянська свитка, високі чоботи, відновлені мури, лойова свічка та ін.) або

обходиться взагалі без них. Таким чином, смислове навантаження побутових деталей обумовлюється насамперед контекстом (описовими чи розмовними партіями). Сила психологічного впливу при цьому збільшується.

Як і в Л. Мосендза, глибоко психологізовану, навіть подекуди інтимізовану побутову деталізацію спостерігаємо в малій прозі інших вісниківців. Ось як У. Самчук подає зустріч двох молодих людей у новелі «Образ»: «*Вона, присівши у куток темно-зеленої канати, підперла рукою підборіддя і дивилася ну... куди? Просто у простір. Що думала вона? Бай-дуже. Я поглядав часом на неї, пробував навіть зазирнути у вічі, хотів розпочати розмову, та не знав, звідки. Нарешті наважився нагадати про радіо. Вона байдуже і не встаючи простягнула до стола руку, де стояв телефон, зняла слухальце. Вона питала у господаря, чи ми можемо зараз слухати радіо. Дістали відповідь «так», і ми перейшли до простої кімнати...*» [7, с. 395].

Психологічно забарвлюють сприйняття цієї побутової картини та її деталей попередні міщанські роздуми Даду: «*Чи снітяться нашим дядькам... ці кришталеві палаци, ці павільйони, де так дешево купити все, що дає щастя, все, що вирує душу з буденних (це дослівно її слова) стисків сірого оточення...*» [7, с. 392]. Її співрозмовник тонко іронізує над подібними поглядами, хоча, здається, не знає міри:

«*Може, я й дивак, та ви не дивуйтеся!.. При тому всьому, при такій обстановці...*

– *Якій? Яка тут обстановка?..*

– *Ах, знаєте, радіо...*» [7, с. 396].

Мовні одиниці на означення побуту інтимізують сцену несподіваної зустрічі вчительки та повстанця у новелі «Ганнуся» Ю. Липи, а лексема «скриня» забарвлює цей епізод в еротичні тони:

«*А на горіщі – дриготливе світло свічки. Скриплять сходи, і віє сухою половою й задухом.*

Коло розламаной скрині стоїть він і вибирає срібні та цінніші речі.

Обернувся, витяг револьвер. Зблід.

– *Ви, панночко, не галасуйте. Ми без грошей не можемо. А я йти вже мушу від вас, панночко.*

А Ганнуся не боїться револьвера, Ганнуся дивиться на нього і каже в самі його уста:

– *Нащо ви розбивали скриню, я б сама її вам одчинила*» [3, с. 99].

Високий ступінь динамізації дії обумовлює в побутових описах Л. Мосендза (те ж спостерігаємо в У. Самчука та Ю. Липи) широкий дієслівний ряд. Розглянемо приклад – картину перебування Карла в маєтку багатого родича: «*Перші дні нового життя були Карлові смертельною чужотою. Вона тхнула на нього від цілого могутнього замку – цитаделі, в порівнянні з яким Райнбург згадувався як убоге скелясте гніздо. Вона тхнула від повних меблів пишних замкових кімнат, від розмальованих покоїв, але найбільше від самих власників, справді маєстатно-врочистих достойників. І від їхніх слуг, у порівнянні з якими райнбурзькі слуги випадали мов жебраки*» [4, с. 12]. Як бачимо, Л. Мосендз зосереджується на одному почутті, якому підпорядковує весь мовний матеріал. Побутовізми тут створюють органічний фон важкого сприйняття хлопчиком нового оточення. Основне ідейно-стилістичне наповнення несе повторювана дієслівна лексема «тхнула».

Таким же органічним фоном є побутовіزمи в описі кімнати батька Оксани у новелі Ю. Клена «Яблука». Однак роль дієслів тут не така вагома. Превалює іменниковий ряд. Речі для зображення виділено такі, що багато можуть сказати про господаря. Статика зображення компенсується ретроспекцією та перспективою художніх, чітко конкретизованих деталей: *«Другий покій був великий, мебльований: вздовж стіни лавки, покриті плахтами; хіднички на підлозі; велика полиця з пугарями і келихами; в кутку образи з рушниками. Але невеличка канапа і перський коберець над нею, порушуючи загальний стиль, немов промовляли за те, що дім бодай чи не перебраний переможцем від польського магната. Посередині, ближче до вікна, стояв стіл, за яким сидів сивий за-порожець над якимись паперами. На столі горіли дві свічки в срібних поставцях. Коли Антін увійшов, за-порожець вийняв з рота люльку і спрямував на нього допитливий ...погляд»* [6].

Близьким до побутовізмів є шар лексем, пов'язаних із трудовою діяльністю. Подібною є їх функція та кількісний склад у творах новеліста: «жнива», «служба», «торг», «праця», «товкти» (каміння), «копати» (землю), «навантажувати» (тягар), «адвокат», «інженер», «оранка», «сівба», «майстер», «майстерні», «підприємство», «каменярі», «мулярі», «теслі», «різьбарі», «ткачі», «тесати», «ткати», «винниці», «торги» тощо.

Висновки. Таким чином, Л. Мосендз із певною ощадністю, обережністю, почуттям міри використовує у малій прозі побутову лексику. Відносно нечисленна група наявних у його новелах побутовізмів має широкий діапазон стилістичного звучання: від

простої атрибутивності – до метафори, символу. У застосуванні побутової лексики помітно стилістичну схожість з іншими новелістами-вісниківцями. Загальноживана лексика, як і інші засоби художнього мовлення новел письменника, суворо підпорядкована загальній художній ідеї текстів, функціонує з повним смисловим навантаженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Донцов Д. І. Поетка українського Рисорджименто / Д. І. Донцов // Літературна есеїстика. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2009. – С. 59–96.
2. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. П. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
3. Липа Ю. І. Нотатник : новели / Ю. І. Липа. – Київ : Укр. світ, 2000. – 296 с.
4. Мосендз Л. М. Відплата. Оповіді / Л. М. Мосендз. – Львів : Видавець Іван Тиктор, 1939. – С. 87–88.
5. Мосендз Л. М. Людина покірна (Homo lenis) / Л. М. Мосендз. – Львів : Видавець Іван Тиктор, 1937. – 126 с.
6. «Празька школа» : хрестоматія прозових творів [Електронний ресурс] / упоряд., передм. і приміт. В. А. Просалової. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2004. – 236 с. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/Prague_scool.pdf. – Дата звернення: 22.07.16.
7. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай : роман, новели, оповідання / У. Самчук. – Дрогобич : Відродження, 2009. – 488 с.

Дата надходження до редакції: 14.03.2017 р.

УДК 378. 147: 373.011. 3-051

Наталія СЯСЬКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики викладання іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АСПЕКТУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів з урахуванням оволодіння ними соціокультурною складовою навчального процесу з іноземної мови. Особливу увагу приділено дослідженню соціокультурного аспекту як одного з основних якостей професійної підготовки, що складає основу майбутньої педагогічної спеціалізації.

Ключові слова: професійно-орієнтований, автентичний, соціокультурне портфоліо.

В статье рассматривается формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих учителей с учетом овладения ими социокультурной составляющей учебного процесса по иностранному языку. Особое внимание уделено исследованию социокультурного аспекта как одного из основных качеств профессиональной подготовки, составляющего основу будущей педагогической специализации.

Ключевые слова: профессионально-ориентированный, аутентичный, социокультурное портфоліо.